

Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

УДК 343.85

Федчак Ігор Андрійович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Fedchak Ihor

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Lviv State University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-4539-5988

**ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МОДЕЛІ ЗАПОБІГАННЯ
ЗЛОЧИННОСТІ: ПРЕВЕНЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ЗА ДОПОМОГОЮ
ЗМІНИ НАВКОЛИШНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
(Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED)
ON DEFINING THE CONCEPT OF THE CRIME PREVENTION
MODEL: CRIME PREVENTION THROUGH ENVIRONMENTAL
DESIGN (CPTED)**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню та висвітленню змісту поняття моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED).

Констатовано, що досліджувана модель організації правоохоронної діяльності є проактивною, оскільки зусилля співробітників правоохоронних органів та інших суб'єктів, відповідальних за підтримання стану правопорядку спрямовуються на нейтралізацію детермінуючих злочинну поведінку чинників.

Визначено, що модель запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED) детермінуючі злочинну поведінку чинники вбачає в конструктивних характеристиках простору, території, або ділянки місцевості, які у розумінні злочинців розглядаються як сприятливі, або несприятливі умови для вчинення протиправних дій. Комплексне міжвідомче застосування заходів для усунення ризиків прояву протиправної поведінки через посилення захищеності місцевості або простору складає зміст досліджуваної проактивної моделі правоохоронної діяльності.

Установлено, що ключовими елементами, які складають зміст поняття моделі превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED) є проактивність, комплексність застосування заходів профілактичного впливу, усунення ризиків через проектування та внесення змін у місцевість або простір (проектування освітлення, робота з озелененням, усунення ознак занедбаності, ліквідація зручних для злочинців шляхів відступу, продумане планування входів та виходів до житлових, комерційних та інших приміщень тощо), з метою посилення захищеності від можливого прояву злочинної поведінки через формування переконання про неможливість уникнення викриття та притягнення до відповідальності.

Ключові слова: *модель, правоохоронна діяльність, проактивність, місце, простір, місцевість, ризики, захищеність, планування, проектування.*

Summary. *The article is devoted to research and clarification of the concept of the crime prevention model concept: Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED).*

It was established that the researched model of the organization of law enforcement activities is proactive, since the efforts of law enforcement officers and other entities responsible for maintaining the state of law and order are aimed at neutralizing the factors that determine criminal behavior.

It was determined that the crime prevention model: Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) sees the factors determining criminal behavior in the constructive characteristics of space, territory, or a section of the area, which in the understanding of criminals are considered as favorable or unfavorable conditions to commit illegal acts. Complex interagency application of measures to eliminate the risks of illegal behavior due to increased security of the area or space is the content of the studied proactive model of law enforcement activity.

It was established that the key elements that make up the content of the concept of the model of crime prevention through changing the surrounding infrastructure (Crime Prevention Through Environmental Design - CPTED) are proactivity, comprehensive application of preventive impact measures, elimination of risks through design and making changes to the area or space (design lighting, work with landscaping, elimination of signs of neglect, elimination of ways of retreat convenient for criminals, thoughtful planning of entrances and exits to residential, commercial and other premises, etc.), with the aim of strengthening protection against the possible manifestation of criminal behavior through the formation of the belief that it is impossible to avoid exposure and arrest to responsibility.

Key words: *model, law enforcement activity, proactivity, place, space, locality, risks, security, planning, design.*

Постановка проблеми. Протягом століть співробітники правоохоронних органів, які реалізують функцію забезпечення правопорядку та науковці, які досліджують різноманітні аспекти протидії

злочинності перебувають у стані безперервного пошуку кращих підходів та практик організації і тактики застосування правоохоронних ресурсів з метою більш ефективного впливу на обмеження поширення злочинності та адміністративних правопорушень. З плином часу стало зрозумілим, що більш ефективного результату під час вирішення такого завдання можна досягати, якщо застосовувати заходи, призначені здійснити вплив на свідомість потенційного злочинця, або правопорушника з метою усунути намір на вчинення протиправних дій. Застосування комплексних правоохоронних заходів з метою усунення наміру, причин та умов прояву кримінальної або адміністративно карної поведінки є проактивним підходом до організації правоохоронної діяльності. Починаючи з 60-х років минулого сторіччя аж до сьогодні учені та практичні співробітники правоохоронних органів почали фокусувати свої зусилля на розроблення концептуальних та науково-практичних аспектів саме проактивних підходів до протидії злочинності. Варто відзначити, що такі самостійні підходи називають моделями правоохоронної діяльності, і такі моделі у фокусі правоохоронної уваги у різний час вбачали різні детермінанти протиправної поведінки.

Так, окремі моделі правоохоронної діяльності спрямовують зусилля правоохоронців на конкретних осіб, поведінка яких свідчить про те, що вони не стають на шлях виправлення, інші джерело детермінуючих протиправну поведінку чинників вбачають у проблемах, які мають сталі тенденції виникнення та функціонування, ще інші вбачають детермінанти прояву кримінальної активності у стані "безладу" тощо. Модель запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури центром правоохоронної уваги вважає стан фізичного простору або території, який умовно чинить вплив на свідомість правопорушників через наявність, або відсутність у ньому можливостей для прояву кримінальної активності, та усвідомленості ними можливості

уникнути відповідальності. Застосування комплексних заходів для усунення ризиків прояву протиправної поведінки через посилення захищеності простору складає зміст досліджуваної проактивної моделі правоохоронної діяльності, яка активно застосовується та розвивається у правоохоронній практиці зарубіжних країн.

Дослідження концептуальних та змістових аспектів моделі CPTED потребує висвітлення базових складових елементів, які у сукупності формують зміст поняття моделі запобігання злочинності: превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні та науково-практичні аспекти реалізації проактивної моделі "Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури" (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED) досліджували зарубіжні учені, зокрема: О. Ньюмен (O. Newman) [1]; К. Рей Джеффри (C. Ray Jeffery) [2]; Р. Кларк (R. Clarke), П. Мейхью (P. Mayhew) [3]; Дж. Клівленд, (J. Cleveland), Дж. Севіль (G. Saville) [4]; Т. Шнайдер (T. Schneider) [5]; Л. Чапа (L. Chapa) [6]; К. Кастель (C. Casteel), П.-А. Корін (P.-A. Corinne) [7] та інші. Проте досліджень, присвячених аналізу змісту поняття моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) в Україні проведено не було.

Метою статті є дослідження та висвітлення змісту поняття моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED).

Виклад основного матеріалу. Для розуміння концептуальних та науково-практичних аспектів проактивної правоохоронної моделі запобігання злочинності за допомогою зміни навколишньої інфраструктури спочатку слід проаналізувати термінологію, яка застосовується у досліджуваній моделі CPTED. Так, під поняттям злочинність як об'єкт моделі CPTED учені Р. Кларк (R. Clarke), П. Мейхью

(P. Mayhew) пропонують розуміти конкретні форми (прояви) злочинності, а також породжений злочинністю страх і почуття невпевненості, що є вторинними руйнівними наслідками прояву злочинності [3]. Учена В. Голіна визначає, що злочинність ("зло чинити") – одна із стародавніх форм соціального буття. Це складне соціальне явище, причини й умови якого пов'язані як із генетичними схильностями людей до відхиленої, у тому числі злочинної поведінки, так і з пороками та недосконалістю самого суспільства і ступенем його здатності формувати законслухняну людину. У процесі історичного розвитку людство поступово переконувалося в тому, що для ефективної протидії злочинності недоцільно впливати на тіло, плоть злочинця (жорстокі, нелюдські покарання). Потрібно змінити духовний стан людини, а це можливо шляхом усунення тих різноманітних подразників, які посилюють людські пристрасті і ведуть до нераціональної поведінки [8, с. 14]

Важливо розуміти, що перелік правопорушень, що формують поняття "злочинність" можна остаточно визначити лише в певному середовищі: у околиці, у громадському просторі, або на певній сукупності вулиць. Тобто злочинність нероздільна з місцями її прояву.

Іншим сутнісним терміном моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) є термін запобігання. Так, учені В. Березняк та С. Корогод зазначають, що у кримінологічній літературі для визначення заходів про недопущення вчинення злочинів застосовуються без достатніх підстав різні терміни: "запобігання", "припинення", "профілактика", "рання профілактика", "спеціальне запобігання", "спеціально-кримінологічне запобігання" тощо. Але, на думку вчених найбільш ємким поняттям, що охоплює та інтегрує всі види діяльності і заходи щодо недопущення вчинення злочинів, а також визначає напрям боротьби зі злочинністю, є саме "запобігання злочинності" [9, с. 5].

Вихідні положення теорії запобігання злочинності в цілому розроблені у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Проте, слід зазначити, що вся історія світового досвіду протидії злочинності, численні наукові дослідження переконливо свідчать про те, що остаточно подолати злочинність і ті явища, які її породжують та їй сприяють, поки що неможливо. Вчена В. Голіна визначає поняття "запобігання злочинності" як соціальну політику держави, спрямовану на подолання криміногенно-небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витиснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання) [8, с. 10, 16].

Доречним, на нашу думку, буде визначити зміст поняття профілактик злочинності. Так, під профілактикою злочинності вчений Литвинов М.О. пропонує розуміти специфічний вид суспільно необхідної діяльності, яка справляє комплексний вплив на причини та умови злочинності з метою їх усунення або послаблення [10, с. 8]. Профілактика – активні дії, які проводяться перед виникненням проблеми. Про-дія, альтернатива реакції. До прикладу, більшості аварій можна запобігти якісним проектуванням та підтриманням належного стану дорожнього покриття та технічно краще обладнаними автомобілями. Профілактика спрямована на те, що ще не відбулося. Тому, для досягнення позитивних результатів профілактична роботи повинна бути заснованою на науковій основі та ґрунтуватися на ретельному та фундаментальному аналізі досліджуваних явищ, які підлягають профілактичному впливу. Профілактика оперує категоріями яким властиві такі характеристики як ймовірність та випадковість.

Іншим важливим терміном, яким послуговується модель Превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) є

термін «засіб» (знаряддя дії): інструменти реалізації запобігання злочинності. Прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб [11, с. 307]. Підбір засобів впливу на фізичний стан середовища, простору, або місцевості з метою формування розуміння у злочинця стану його захищеності з метою запобігання кримінальних проявів може видатись простим процесом, проте це важлива частина роботи, до якісного виконання якої слід ретельно готуватись. Підбір засобів є міжвідомчим (мультисуб'єктним) процесом, в якому важливу роль відіграють різні зацікавлені сторони, основною з яких зазвичай є органи та підрозділи правоохоронних органів. Підбір та якісне застосування засобів запобігання кримінальній активності – процес, у якому важливий ретельний аналіз самої проблеми (якою є, або може бути проблема, місце її можливого прояву, суб'єкти, які можуть мати відношення до проблеми). Цей процес – це складний міжвідомчий підхід пошуку та реалізації засобів вирішення конкретної проблеми.

Запобігання злочинності за допомогою екологічного дизайну (CPTED) означає спільний, багатогранний підхід до зменшення можливостей для злочинності, покращення уявлення громади про безпеку та зміцнення громадських зв'язків.

Варто зазначити, що ізольовані підходи до зниження злочинності рідко настільки ефективні, як багатосуб'єктні. Під міжвідомчим (багатосуб'єктним), процесом слід розуміти міждисциплінарний підхід до проектування по відношенню до безпеки та злочинності та застосування принципів моделі CPTED. До такої роботи залучають досвідчених фахівців з планування та розвитку громад, представників служб архітектури, дизайну та проектування, осіб, відповідальних за освітлення, поліцейських, пожежників, служб охорони, послуг, співробітників парків та служб перевезення тощо.

Також фундаментальним операційним терміном проактивної правоохоронної моделі Превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) є термін «середовище». Стан навколишнього середовища має істотне значення для коригування (збільшення або зменшення) проявів злочинності, оскільки середовищу властиві характеристики, які можуть ускладнити або унеможливити прояв кримінальної активності, або навпаки бути сприятливими для прояву кримінальної поведінки. Однак йдеться не тільки про фізичне середовище, але також і про соціальне середовище, яке включає кожну окрему людину. Людина (тіло, мозок, культура, поведінка) є складовими середовища. Тому середовище слід визначити як соціально-фізичним просторово-часовим виміром життя.

Також доречно визначити зміст терміну «дизайн (архітектура) простору, або середовища». Термін дизайн (архітектура) у моделі Превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) слід розглядати тотожним терміну навколишня інфраструктура. Цей термін слід розглядати в широкому значенні, за яким йдеться про планування, проектування, а також управління та утримання міста, мікрорайону, або будівлі з усіма її фізичними властивостями (цегла, бетон, форма), а також про людей, які там знаходяться та проживають. Тож це стосується і соціальної інженерії. Отже, не тільки архітектори, містобудівники, дизайнери та інженери, а також люди, які беруть участь у обслуговуванні, а також «соціальні інженери»: вчителі, соціальні працівники, мешканці, політики, урядовці та місцеві жителі, і, звичайно, поліція формують об'єднане поняття дизайн, архітектура або навколишня інфраструктура.

Міжнародна асоціація "Crime Prevention Through Environmental Design" (CPTED) визначає профілактику злочинності за допомогою екологічного проектування як багатопрофільний підхід до запобігання

злочинам, який використовує містобудівний та архітектурний дизайн та управління побудованим та природним середовищем. Стратегії моделі CPTED спрямовані на зменшення віктимізації, стримування рішень правопорушників, що передують кримінальним діянням, та формування почуття власності серед мешканців, щоб вони могли отримати територіальний контроль над територіями, зменшити злочинність та мінімізувати страх перед злочинністю. Варто зазначити, що проактивна правоохоронна модель CPTED відома у всьому світі, проте її зміст визначають і альтернативні позначення "Проектування злочинів", "Захист простору" й інші подібні терміни [12].

«Запобігання злочинності за допомогою екологічного дизайну» (CPTED) – це теорія запобігання злочинності, яка зосереджується на тактичному плануванні та ефективному використанні середовища, яке зменшує як злочинність, так і страх злочинності. Основна мета CPTED полягає в тому, щоб зменшити або усунути можливість злочинів у навколишньому середовищі та сприяти позитивній взаємодії з простором законних користувачів [13].

Напевно, важливішим за те "що робити" є це запитання "як це зробити" і як знайти найкращі рішення для конкретних проблем злочинності у конкретній місцевості, а також які слід засоби та способи реалізації поставленого завдання. Звичайно, це в основному залежить від стану справ у країні, місті, районі, будівлі. "Відповідальними" за стан справ є посадові особи органів влади та самоврядування, які надають дозволи на розробку нових або існуючих просторів. У більшості випадків це будуть місцеві чи регіональні органи влади та самоврядування. Вони повинні взяти на себе провідну роль у процесі, і вони повинні підготувати "попередні запитання": "де?", "що?" та "хто?" щоб підготувати основу для проекту запобігання злочинності. Правоохоронні органи в цілому та співробітники поліції зокрема можуть надати корисну допомогу органам

влади та самоврядування, оскільки що поліція є найбільш кваліфікованими "експертами злочинності". За допомогою інституційних знань та досвіду співробітників поліції можна успішно визначити місця знаходження ("де"); виявити проблеми (потенційна незахищеність ("що")), та визначити ключові зацікавлені сторони, які можуть бути залучені до протидії ("хто"). Після отримання відповідей на ці запитання можна розпочинати процес планування та організації застосування відповідей (контрзаходів).

З організаційної сторони реалізації моделі Превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) саме представники органи місцевого самоврядування та державна влада на місцях мають ініціювати процес, визначити основні цілі, яких слід досягти у кількісно вираженій формі, визначити склад робочої групи та етапи розробки та впровадження моделі превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED).

Реалізувати таке завдання має спеціальна багатопрофільна "робоча група" з необхідними навичками. Важливу роль у цій робочій групі відіграють співробітники поліції. Існує два операційні підходи до функціонування робочої групи.

Перший підхід – інтегрований: робочу групу, яка планує процес, слід розширити за рахунок включення експертів, які спеціалізуються на питаннях безпеки, та запобігання чи зменшення злочинності: поліцейські, зокрема співробітники підрозділів кримінального аналізу, спеціалісти із загроз та ризиків безпеці, соціальні працівники, а також окремі мешканці конкретних адміністративних одиниць, у яких реалізовується модель CPTED.

Другий підхід спеціалізований. Згідно даного підходу повинні бути створені окремі робочі групи, які спеціалізуються на запобіганні чи зменшенні злочинності шляхом корегування містобудування, проектування та обслуговування для впливу на проектувальників,

розробників чи забудовників. Це може бути постійна група досвідчених поліцейських, з якими мають проводити консультування проєктанти, планувальники, та особи, які обслуговують житлові та промислові простори (особлива поліцейська група експертів з профілактики CPTED).

Модель превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) підкреслює зв'язок між безпосереднім фізичним середовищем та соціальною поведінкою, пов'язаною зі злочинністю. Фундаментом проактивної правоохоронної моделі CPTED є формування переконання, що впливає із спостережуваного явища про те, що фізичне середовище може спонукати, або запобігти небажаній, або злочинній поведінці. Продумані особливості дизайну, ефективне використання фізичного простору, участь громади може призвести до зменшення можливостей для злочинності і зменшення страху перед злочинами [14].

Як висновок слід зазначити, що визначення та пояснення значення фундаментальних базових понять моделі Превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) дозволяє визначити поняття проактивної правоохоронної моделі CPTED як комплексної методології запобігання злочинності, та її вторинних наслідків, яка застосовується різними суб'єктами, відповідальними за підтримання правопорядку у взаємодії із місцевими мешканцями, суть якої полягає у тому, щоб здійснювати проєктування та підтримання стану середовища, простору або території у такому стані, який формує у злочинця переконання про неможливість уникнути покарання через відсутність характеристик місця прояву кримінальної поведінки, які перешкоджатимуть його викриттю. Іншими словами, проактивні заходи моделі запобігання злочинності CPTED застосовуються для підвищення рівня захищеності простору шляхом усунення криміногенних ризиків через продумане проєктування нового забудовного простору, або підвищення рівня захищеності через додавання конструктивних змін (додавання освітлення, застосування відео-

нагляду, розчищення чагарників, сприяння колективному використанню місцевості тощо) існуючого простору або конкретного місця.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень концептуальних та науково-практичних аспектів функціонування моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) є дослідження та висвітлення керівних принципів та практичних аспектів її застосування у діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн.

Література

1. Newman O. *Defensible space: Crime prevention through urban design*. New York : Macmillan. 1972.
2. Jeffery C. Ray. *Crime Prevention through Environmental Design*. Beverly Hills : Sage Publications. 1971.
3. Clarke R., Mayhew P. (Eds) *Designing out crime*'. London : Her Majesty's Stationary Office. 1980.
4. Cleveland J., Saville G. "2nd Generation CPTED: An antidote to the social Y2K virus of urban design". Presentation at the 3rd International CPTED Conference, Washington, DC. 1998.
5. Schneider T. *CPTED 101: Crime Prevention through Environmental Design – The Fundamentals for Schools*. National Clearinghouse for Educational Facilities. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED511746.pdf> (дата звернення: 27.07.2023).
6. Chara L. *Improving Accessibility and Security Through CPTED*. Security Management. A publication of ASIS international. 01 October 2019.
7. Casteel C., Corinne P.-A. Effectiveness of crime prevention through environmental design (CPTED) in reducing robberies. *American Journal of Preventive Medicine*. 2000. 18 (4S). P. 99–115. doi: 10.1016/s0749-3797(00)00146-x. PMID: 10793286.

8. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навчальний посібник. Х. : Національна юридична академія України, 2011. 120 с.
9. Березняк В.С., Корогод С.В. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Кримінологія та профілактика злочинів». Міністерство внутрішніх справ України. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2019. 36 с.
10. Литвинов М.О. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні. М.О. Литвинов / Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.07 - теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2002. 22 с.
11. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). Словник української мови: в 11 томах. 1972. Том 3,.
12. The International Crime Prevention Through Environmental Design Association. URL: <https://www.cpted.net/> (дата звернення: 27.07.2023).
13. What is "Crime Prevention Through Environmental Design"? URL: <https://designforsecurity.org/crime-prevention-through-environmental-design/> (дата звернення: 27.07.2023).
14. City of Saskatoon administrative policy. Number A09-034. URL: <https://www.saskatoon.ca/sites/default/files/documents/city-clerk/civic-policies/A09-034.pdf> (дата звернення: 27.07.2023).

References

1. Newman O. "Defensible space: Crime prevention through urban design", New York : Macmillan. 1972.
2. Jeffery C. Ray. Crime Prevention through Environmental Design. Beverly Hills : Sage Publications. 1971.

3. Clarke R., Mayhew P. (Eds) "Designing out crime". London : Her Majesty's Stationary Office. 1980.
4. Cleveland J., Saville G. "2nd Generation CPTED: An antidote to the social Y2K virus of urban design". Presentation at the 3rd International CPTED Conference, Washington, DC. 1998.
5. Schneider T. CPTED 101: Crime Prevention through Environmental Design – The Fundamentals for Schools. National Clearinghouse for Educational Facilities. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED511746.pdf> (date of access: 27.07.2023).
6. Chapa L. Improving Accessibility and Security Through CPTED. Security Management. A publication of ASIS international. 01 October 2019.
7. Casteel C., Corinne P.-A. "Effectiveness of crime prevention through environmental design (CPTED) in reducing robberies." American Journal of Preventive Medicine. 2000. 18 (4S). P. 99–115. doi: 10.1016/s0749-3797(00)00146-x. PMID: 10793286.
8. Holina V.V. Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka) : navchalnyi posibnyk. Kh. : Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy, 2011. 120 s.
9. Berezniak V.S., Korohod S.V. Konspekt lektsii z navchalnoi dystsypliny «Kryminolohiia ta profilaktyka zlochyniv». Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy. Dnipropetrovskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Dnipro, 2019. 36 s.
10. Lytvynov M.O. Administratyvno-terytorialna koordynatsiia diialnosti subiektiv profilaktyky zlochyniv v Ukraini na mistsevomu rivni. M.O. Lytvynov / Avtoref. dys. na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata yurydychnykh nauk. Spetsialnist 12.00.07 - teoriia upravlinnia; administratyvne pravo i protses; finansove pravo. Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 2002. 22 s.
11. Slovnyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk (1970-1980). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. 1972. Tom 3.

12. The International Crime Prevention Through Environmental Design Association. URL: <https://www.cpted.net/> (date of access: 27.07.2023).
13. What is "Crime Prevention Through Environmental Design"? URL: <https://designforsecurity.org/crime-prevention-through-environmental-design/> (date of access: 27.07.2023).
14. City of Saskatoon administrative policy. Number A09-034. URL: <https://www.saskatoon.ca/sites/default/files/documents/city-clerk/civic-policies/A09-034.pdf> (date of access: 27.07.2023).